

Národní knihovna
Česke republiky
National Library
of the Czech Republic

A photograph showing an open book resting on a dark, industrial-looking surface, likely a digitization table. The book is open to a page with dense, small text. A bright light source from above illuminates the pages, creating a strong contrast with the dark surroundings. The background is dark and out of focus, showing some structural elements of the facility.

Strategie digitalizace novodobých fondů NK ČR pro léta 2024–2027

Obsah

1. Úvod	3
2. Knihovní fondy NK ČR ve vztahu k digitalizaci	4
3. Vybavení pracovišť	4
4. Obecné faktory výběru titulů k digitalizaci	5
5. Kritéria výběru titulů k digitalizaci	6
5.1 Ochranná digitalizace	6
5.2 Výběrová digitalizace	7
5.3 Systematická digitalizace	8
5.4 Destruktivní digitalizace	9
6. Překážky digitalizace novodobých fondů NK ČR	9
7. Úkoly pro léta 2024–2027	10
8. Statistické údaje digitalizace novodobých knihovních fondů v ČR	11
9. Přílohy	12

1. Úvod

Předkládaná strategie se zabývá digitalizací novodobých knihovních fondů v Národní knihovně České republiky (NK ČR) v letech 2024–2027. Zaměřuje se především na kritéria a postupy výběru titulů pro zpracování v interní digitalizační lince. Na jejím základě jsou průběžně sestavovány digitalizační plány. Přímo navazuje na předchozí strategii z let 2021–2023, kterou aktualizuje a rozvíjí pro další období.¹ Její vznik a časové rozpětí jsou spjaty s obecnou strategií rozvoje Národní knihovny ČR na léta 2024–2027, *Tvoříme knihovnu. Národní!*, konkrétně s klíčovou oblastí *Digitalizace a eData*.²

Tento dokument se rovněž opírá o *Národní strategii digitalizace novodobých knihovních fondů*, která vznikla v roce 2022.³ Ta definuje základní kritéria výběru dokumentů k digitalizaci, navrhuje schéma koordinace v oblasti tohoto výběru a představuje možnosti dalšího postupu v jednotlivých typech zapojených knihoven. Národní strategie uvádí, že obecným cílem digitalizace novodobých knihovních fondů v České republice je zpracování národní produkce a bohemikálních dokumentů v tom nejširším smyslu. Jde o tituly vydané na území současné České republiky, napsané českým autorem, v českém jazyce nebo zabývající se Českou republikou, potažmo historickými českými zeměmi.

Předmětem zájmu je zde digitalizace novodobých dokumentů vydaných od roku 1801. NK ČR tyto dokumenty reformátuje v interní digitalizační lince, která je na ně uzpůsobena, a posléze je vystavuje v Národní digitální knihovně (NDK).⁴ Historické dokumenty (rukopisy, staré tisky, inkunábule, historické mapy, listiny, atlasy a jiné typy dokumentů) vydané před rokem 1801 představují odlišnou agendu. Digitalizují se prostřednictvím externí služby, jsou vystavovány v digitální knihovně Manuscriptorium⁵ a jejich správě a reformátování se věnuje Odbor Historické a hudební fondy a Slovanská knihovna, tato strategie se jimi tedy nezabývá. Informace k digitalizaci těchto fondů se nacházejí v příloze č. 1.

1 [Strategie digitalizace novodobých dokumentů NK ČR pro léta 2021–2023.](#)

2 Ta ve vizi pro rok 2027 uvádí především priority pro ochrannou digitalizaci, reflexi uživatelských námětů a realizaci projektů v rámci partnerství veřejného a soukromého sektoru či jiných fundraisingových aktivit. Viz [Tvoříme knihovnu. Národní! Strategie rozvoje Národní knihovny České republiky na léta 2024–2027](#) (s. 45–47).

3 [Národní strategie digitalizace novodobých knihovních fondů.](#)

4 <https://ndk.cz/>.

5 <https://www.manuscriptorium.com/cs>.

2. Knihovní fondy NK ČR ve vztahu k digitalizaci

Novodobé knihovní fondy NK ČR jsou rozděleny do tří hlavních celků:

- **Národní konzervační fond (NKF)** podléhá zvláštnímu ochrannému režimu. Uživatelé mohou svazky z NKF studovat prezenčně a pouze v případě, že požadovaný dokument není k dispozici v jiné knihovně v České republice. Výjimečně je možné z něj digitalizovat, a to za obdobných podmínek. Při výběru svazků k digitalizaci slouží NKF jako poslední instance pro případy, kdy titul není dostupný v žádném jiném fondu NK ČR ani ve fondu jiné knihovny, ze které by se mohl zapůjčit či nechat zdigitalizovat. Digitalizace z NKF musí být schválena správcem fondu, exemplář se zapůjčuje oproti podpisu na nezbytně nutnou dobu, v lince je zpracováván prioritně a nesmí být digitalizací poškozen.
- **Univerzální knihovní fond (UKF)** slouží především k prezenčnímu studiu ve studovnách, v případě multiplikátů i k absenčním výpůjčkám. Jde o nejhodnější zdroj svazků z fondu NK ČR určených k digitalizaci, vybírá se z něj nejčastěji. Výjimku tvoří dvě konzervační sbírky uvnitř tohoto fondu, **Fond 19. století** a **Konzervační fondy Hostivař (KFH)**, ze kterých se digitalizuje spíše nárazově.
- **Rezervní fondy (RF)** slouží především k doplňování ostatních fondů NK ČR a do budoucna také jako základ centrální deponitní knihovny. Jde o další možný zdroj svazků určených k digitalizaci, využívá se zejména v případech, kdy fyzický stav svazku z UKF z nějakého důvodu digitalizaci neumožňuje.

NK ČR rovněž spravuje další, specializované fondy. Jedná se o již zmíněné historické knižní fondy (rukopisy, inkunábule, staré tisky do roku 1800 s časovými přesahy), které jsou spravovány Oddělením rukopisů a starých tisků. Dále se

v NK ČR nacházejí hudební fondy (tištěné a rukopisné hudebniny a další s hudbou související dokumenty z 18. – 21. století) spadající pod Hudební oddělení. Svou sbírku má i Slovanská knihovna, ve které se nacházejí různé typy dokumentů pro obor slavistiky od rukopisů po soudobou produkci. Všechna tato specializovaná oddělení mají v rámci svých studoven i příruční knihovnu. Tu mají k dispozici i jednotlivé studovny spadající pod Odbor služeb (Referenční centrum, Studovna vědeckých pracovníků, Všeobecná studovna, Studovna periodik, Studovna společenských a přírodních věd). Z příručních knihoven i specializovaných fondů je možné vybírat svazky do interní digitalizační linky, rovněž jsou v současné době digitalizovány pomocí programů VISK 6 anebo ve spolupráci se společnostmi Google.

3. Vybavení pracovišť

Skenování v NK ČR probíhá na několika druhích skenerů – automatických, manuálních, ve velikostech pro různé formáty předloh, dokumentovém na destruktivní digitalizaci a mikrofilmovém. Automatické skenery si převracejí stránky samy a zpracování je rychlejší než na manuálních skenerech, mají však vysoké nároky na fyzický stav svazku – podmínkou jsou například tvrdé desky, dobrá kvalita papíru či volná vazba umožňující položit svazek na podklad, aniž by se začal zavírat. Manuální skenery jsou k exemplářům šetrnější a jsou použitelné i pro předlohy nevhodné pro robotické skenery, ale zpracování je náročnější na čas a vyžaduje celou kapacitu obsluhujícího pracovníka, který jednotlivé stránky musí ručně přetáčet a vyrovnávat. Dokumentový skener na destruktivní digitalizaci, který si automaticky podává volné listy, zpracovává dokumenty nejrychleji, lze na něm však zpracovávat pouze svazky, které nepocházejí z knihovního fondu (jde tedy např. svazky získané z darů či odpisů) a které jsou v dobrém fyzickém stavu. V současné době se na pracovišti Oddělení skenování a reprografie ve větší míře využívají skenery manuální.

Odbor digitalizace a knihovních systémů NK ČR provozuje na svých pracovištích tyto typy skenerů:

1× 4DigitalBooks DL 3003
1× 4DigitalBooks DL Mini
1× Kodak i4250
3× ESCAN Open system Scanner Prof.
2× Plustek OpticBook A300
1× 4DigitalBooks Scan2Page
1× 4DigitalBooks Vpage 600 Jumbo
1× i2S SupraScanTM Quartz A0 HD
2× i2S SupraScanTM Quartz A1 HD
1× SupraScan Quartz A1V HD/BC25
1× Treventus ScanRobot 2.0 MDS
1× Wicks and Wilson 4100 Series
1× Canon imageFormula DR-X10C

V odděleních, které se rovněž podílejí na digitalizaci novodobých fondů, jsou ve správě tyto druhy skenerů:

1× Plustek OpticBook A300 (v rámci Odboru správy fondů, Oddělení výběru KF pro reformátování)

Zpracování je prováděno pomocí nástrojů integrovaných do digitalizační linky, např. ScanTailor pro ořez a vyrovnání obrazů, Editační modul pro tvorbu metadat, Kakadu a ImageMagick pro výstupní formáty JPG/JP2000, ABBYY FineReader pro OCR, a další.

Zdigitalizované dokumenty jsou vždy ukládány do dlouhodobého úložiště NK ČR a zpřístupněny v digitální knihovně, kde jsou uživatelům k dispozici. Uživatelé mohou dokumenty studovat buď ze vzdáleného přístupu, nebo v prostorách knihovny na určených terminálech. Volné zpřístupnění je podmíněno několika faktory, mezi které patří uplynutí autorsko-majetkových práv nebo podepsání licenční smlouvy s držitelem autorských práv. Uživatelé rovněž mohou prohlížet ty dokumenty, které byly zařazeny na Seznam děl nedostupných na trhu. NK ČR v současné době provozuje

dvě digitální knihovny. Jednou z nich je Národní digitální knihovna, jež je provozována v systému Kramerius (v současné době ve verzi 5.8.4.3). Vedle tohoto systému NK ČR spravuje starší digitální knihovnu Kramerius 3. Z té se již několik let migrují data do nejnovější verze. Během tohoto roku se počítá s přechodem na verzi Kramerius 7 (K7).

4. Obecné faktory výběru titulů k digitalizaci

Národní knihovna ČR se zaměřuje na digitalizaci novodobých tištěných dokumentů, především monografií a periodik, v menším rozsahu hudebnin a map. Tomu je uzpůsobeno i technické vybavení digitalizačních pracovišť. Do budoucna je potenciálně možné začít s reformátováním dalších typů dokumentů, jejichž nosičem je papír – například grafik a plakátů. Na reformátování dokumentů uložených na jiných nosičích (jde především o audio a videonahrávky) nemá NK ČR potřebné vybavení, technické nastavení dlouhodobého úložiště a standardy. V případě těchto typů dokumentů je možné usilovat o využití externí služby a využití financí např. z dotačního podprogramu VISK 7.

Obecně platí, že do interní digitalizační linky se přidávají **tištěné dokumenty** splňující tyto faktory:

- **Bohemikální charakter titulů**, a to v širokém pojetí tohoto termínu. V první řadě jde o tituly vydané na území České republiky s přiděleným číslem České národní bibliografie (čČNB)⁶, ale i o šedou literaturu, která čČNB přidělené nemá. Lze digitalizovat také tituly vydané v zahraničí, ale napsané v českém jazyce, českým autorem či významně se zabývající bohemikální tematikou, jejich zpracování má však nízkou prioritu. V menší míře se může přikročit k digitalizaci bohemikálních dokumentů např. ze Slovanské knihovny či prostřednictvím externí služby.

- **Rok vydání mezi lety 1801–2003, případně pozdější.** Novodobé dokumenty, na které je interní digitalizační linka uzpůsobená, se v NK ČR počítají od roku vydání 1801. Koncový rok rozpětí (dvacet let od vydání u monografií, deset let od vydání u periodik) je v tomto případě dán rozsahem licence Dělné dostupných na trhu (DNNT).⁷ Tato licence umožňuje registrovaným uživatelům vzdálený přístup k dokumentům, které jsou stále chráněny autorským zákonem, ale nejsou dostupné na trhu a jsou zapsané na Seznamu DNNT. K titulům vydaným později již nelze zprostředkovat vzdálený přístup a je možné si je prohlédnout pouze na počítačových stanicích v prostorách knihovny. U některých typů výběru lze přesto přikročit i k reformátování novějších titulů, jde především o podněty registrovaných uživatelů (zde je hranice momentálně nastavená na rok 2012) a jednotlivých oddělení NK ČR, o digitalizaci v rámci projektů či licenčních smluv, o destruktivní digitalizaci či o komplectaci vícesvazkových monografií a periodik.
- **Dokumenty doposud nebyly v rámci ČR digitalizovány.** K ověření tohoto stavu a předcházení nežádoucích duplicít slouží nástroj Registr digitalizace.⁸ Výjimečně může dojít k porušení tohoto pravidla, a to po důkladném zvážení u těch dokumentů, které byly v dřívějších letech reformátovány nekvalitně (nejčastěji z mikrofilmů) či takovým způsobem, že nesplňují standardy NDK (zde jde především o tituly digitalizované svépomocí institucemi, které tyto tituly vydávají a posléze např. starší čísla časopisů vyvěšují na své webové stránky). Dokumenty digitalizované v zahraničních institucích (nezobrazují se v Registru digitalizace) se dle uvážení do interní linky přidávat mohou. U vícesvazkových titulů, které byly jinou knihovnou reformátovány jen z části, se k digitalizaci nepřikročí a komplectace je s výjimkou vzájemné dohody ponechávána na ní.
- **Preference profilových titulů,** především při výběru rozsáhlých periodik a monografických

řad. V případě NK ČR se jedná o dokumenty významné pro celé území ČR, které nemají regionální nebo odborný charakter – takové tituly by měly být zpracovány krajskými a specializovanými knihovnami. Jde však jen o preferenci, nikoliv o imperativ; zejména v případě jednosvazkových monografií lze neprofilové tituly digitalizovat, pokud je k tomu důvod (viz kap. Kritéria výběru k digitalizaci).

- **Svazek musí být navázán na čárový kód** evidovaný v knihovním systému Aleph. Nelze tedy přidávat do linky tituly, od kterých nemá NK ČR ve fondu jediný exemplář. Tato podmínka je dána softwarovým nastavením digitalizačního workflow.

5. Kritéria výběru titulů k digitalizaci

NK ČR rozlišuje čtyři základní kritéria výběru titulů k digitalizaci. Jedná se o ochrannou digitalizaci, výběrovou digitalizaci, systematickou digitalizaci a destruktivní digitalizaci. Kritéria se často prolínají, dokumenty mohou splňovat více důvodů pro výběr.

5.1 Ochranná digitalizace

V rámci ochranné digitalizace, nejdůležitějšího faktoru při výběru dokumentů pro interní linku, jsou digitalizovány ty dokumenty, jejichž fyzickým nosičům hrozí rozpad. To může být zapříčiněno například degradací kyselého papíru, nekvalitním materiálem či poškozením plynoucím z časté půjčovnosti. Prioritu dostávají vzácné svazky, které se podle Souborného katalogu ČR⁹ nacházejí ve fondu pouze několika knihoven či dokonce pouze v NK ČR. Ochranná digitalizace umožňuje zachovat obsah dokumentu i v případě, že by časem došlo k rozpadu fyzického svazku. Tyto nosiče nicméně před přidáním do linky zpravidla procházejí procesem

⁷ <https://dnnt.cz/>.

⁸ <https://www.registrdigitalizace.cz/rdcz/home>.

⁹ Souborný katalog (SKK).

ambulantních oprav a po úspěšném reformátování by se podle strategie rozvoje Národní knihovny České republiky na léta 2024–2027 mělo jejich další fyzické půjčování dle možností omezovat,¹⁰ cílem je tedy i prodloužení životnosti fyzického nosiče. Tituly na ochrannou digitalizaci jsou vybírány na doporučení správců fondů nebo systematickou kontrolou svazků v rámci vybraných signatur. Množství takto zpracovaných svazků je limitováno především kapacitami pracovníků provádějících ambulantní opravy fyzických svazků.

Obecně se jedná především o **dokumenty ohrožené degradací kyselého papíru** vydané přibližně od poloviny 19. století, kdy došlo ke změně procesu výroby papíru a k poklesu jeho kvality, což platí zejména pro noviny a jiná periodika. Zpracovávána jsou proto především rozsahem menší periodika vydaná mezi lety 1850–1950 (přítomna např. na signatuře 54 B). Přípravné práce k ochranné digitalizaci rozsáhlejších periodik, především provádění ambulantních oprav, je možné podpořit například za pomoci dotačního programu VISK 4.

Do této skupiny také spadá **digitalizace titulů určených pro převazbu**. Jedná se o svazky s uvolněnou vazbou, což je pro digitalizaci vhodné, navíc po provedení opravy (převazby) je možné, že svazek nepůjde dostatečně rozevřít pro správné umístění na skener (platí převážně u lepené vazby). Často zde také hraje roli faktor vysoké četnosti půjčování svazku.

Digitalizace titulů s označením bibliofilie se zaměřuje na ty dokumenty, které byly zpravidla vydávány v malém nákladu, jednotlivé vydané svazky mohou být číslovány a některé z nich mohou být velmi vzácné. Jejich reformátováním lze předejít nejen fyzickému poškození (často jde o uživatelsky oblíbené svazky), ale i případným zcizením. Bibliofilie jsou často svazky se specifickou vazbou, která může obsahovat i kovové části, ty však nemohou být při skenování přelepeny; bibliofilie obecně nesmí být žádným způsobem měněny. Jejich systematictější digitalizace je proto podmíněna pořízením skeneru bez přítlačného skla, to by se mohlo u aktuálně používaných skenerů poškrábat.

5.2 Výběrová digitalizace

V rámci výběrové digitalizace se zpracovávají taková díla, jejichž digitální podobu lze užitečně využít pro studium, výzkum, knihovnické služby (rešerše apod.) či k širšímu zpřístupnění daného titulu. Dokumenty jsou vybírány na základě podnětů v rámci NK ČR (uživatelé, zaměstnanci) i dalších institucí (ostatní kulturní a paměťové instituce, akademická a soukromá sféra v rámci projektů).

Uživatelské podněty prostřednictvím služby Navrhnout k digitalizaci tvoří důležitou formu zapojení uživatelů NK ČR do chodu knihovny. Prostřednictvím tlačítka *Navrhnout k digitalizaci*, které se automaticky zobrazuje u vybraných titulů přímo v knihovním katalogu, může každý registrovaný uživatel navrhnout až tři dokumenty měsíčně, maximálně lze v rámci služby přijmout 50 návrhů měsíčně. Je možné navrhnout pouze monografie, vícesvazkové monografie a neperiodické sborníky vydané mezi lety 1921–2012, které nebyly doposud zdigitalizovány a u kterých se nenachází možnost využít služby eBooks on Demand (EOD). NK ČR může podnět odmítnout, zejména v případě rozsáhlých neprofilových titulů. Ročně je na základě uživatelských návrhů úspěšně reformátováno přibližně 500 svazků. Podrobné informace k digitalizaci na základě této služby shrnuje článek publikovaný v časopise *Knihovna plus*.¹¹

Tituly doporučené správci fondů či odděleními NK ČR se digitalizují mimo jiné za účelem efektivnější práce zaměstnanců s dokumenty, týká se především různých rejstříků, katalogů, slovníků a dokumentů z příručních knihoven. Důvodem může být i snaha o poskytnutí více možností přístupu k dílům, která lze prohlížet pouze ve studovněch a počet dostupných fyzických svazků nedostačuje potřebám uživatelů. V rámci tohoto kritéria se digitalizují i novější tituly vydané po roce 2003. Doporučení dodávají především tato oddělení:

- **Referenční centrum, studovny a další oddělení služeb či zpracování.**
- **Oddělení rukopisů a starých tisků**

10 [Tvoříme knihovnu. Národní Strategie rozvoje Národní knihovny České republiky na léta 2024–2027](#) (s. 31).

11 [Jak zapojit uživatele do výběru titulů pro digitalizaci? Příklad Národní knihovny ČR* – Knihovna plus.](#)

- doporučuje tituly ze své příruční knihovny.
- **Hudební oddělení** doporučuje na digitalizaci zejména hudebniny ze svého fondu, které jsou již volnými díly.
- **Slovanská knihovna** doporučuje vybraná bohemika, výjimečně unikátní nebohemika z oblasti slavistiky.

Spolupráce s jinými českými knihovnami či paměťovými institucemi v oblasti digitalizace se týká zejména kompletace vícesvazkových monografií a periodik, případně reskenů/doskenů obálek či chybějících stran. Větší míra spolupráce funguje s Moravskou zemskou knihovnou (MZK), se kterou má NK ČR propojené digitalizační workflow a tituly reformátované jednou institucí jsou zpravidla posléze přidány do obou digitálních knihoven. Pokud NK ČR nebo MZK zjistí, že nemá vhodné svazky titulu určeného k digitalizaci (například jsou ve špatném fyzickém stavu), může požádat druhou instituci o digitalizaci svazku z jejího fondu. NK ČR rovněž přijímá podněty k digitalizaci v rámci spolupráce s Wikimedia Česká republika, a to prostřednictvím pracovníka s funkcí wikirezidenta.

Digitalizace v rámci licenčních smluv probíhá na základě spolupráce s držiteli autorských práv, nejčastěji institucemi či organizacemi vydávajícími vlastní periodika. Tyto smlouvy umožňují volně zveřejnit v digitální knihovně i ty tituly či ročníky, k nimž by byl přístup standardně omezený dle znění autorského zákona. Držitel práv na oplátku získá digitalizáty tohoto titulu.

Zakázková digitalizace na interní digitalizační lince je možná od léta 2023, kdy došlo k úpravě zřizovací listiny NK ČR. K digitalizaci za poplatek lze přistoupit například ve chvíli, kdy žadatel nechce zajistit licenci pro prohlížení digitalizátů ze vzdáleného přístupu, nebo potenciálně v rámci projektů. Je žádoucí, aby takto zpracované tituly mohly být vystaveny v Národní digitální knihovně a nebyly doposud zdigitalizovány jinou kulturní institucí v ČR, případně aby počet jinde zdigitalizovaných titulů či ročníků tvořil jen malou část celkového požadavku. Výjimečně lze v omezeném množství přistoupit k digitalizaci titulu, který už byl reformátován jinou knihovnou a není volně dostupný. Pro reformátování v rámci zakázkové digitalizace lze použít pouze svazky z fondu NK ČR nebo svazky

získané darem, nelze digitalizovat např. zapůjčené svazky bez čárového kódu.

Digitalizace pro potřeby projektů se týká spolupráce s akademickou sférou, jinými paměťovými institucemi a soukromým sektorem. Provádí se s ohledem na kapacity digitalizační linky.

Vytváření a obohacování digitálních sbírek zahrnuje digitalizaci titulů, které jsou významné pro téma dané sbírky. Zpravidla tyto tituly navrhuje kurátor digitální knihovny, kurátoři konkrétních sbírek nebo pracovníci sestavující digitalizační plány. Očekává se, že po přechodu na novou verzi digitální knihovny Kramerius (K7), která obsahuje více nástrojů pro správu sbírek, význam digitalizace za účelem vytváření a obohacování sbírek naroste.

Digitalizace nejpůjčovanějších titulů v sobě kombinuje požadavky na zpřístupnění žádaných titulů uživatelům a zároveň na ochranu svazků, které se častým půjčováním opotřebovávají. Seznamy titulů, které mají 10 a více výpůjček, lze generovat z knihovního systému Aleph.

Další tematická digitalizace může být prováděna například při příležitosti propagace významných výročí, událostí či vytváření výstav.

5.3 Systematická digitalizace

Systematická digitalizace doplňuje předchozí dva pilíře a umožňuje využívat kapacity knižních skenerů na maximum. V jejím rámci pracovníci postupně procházejí jednotlivé signaturové řady, případně vygenerované seznamy, a vytipovávají svazky vhodné na digitalizaci.

Digitalizace z Rezervních fondů probíhá na základě systematického procházení monografických signatur RF A a RF B. Na digitalizaci se vybírají pouze tituly vydané do roku 1950, tedy tituly s vysokou pravděpodobností statusu volného díla. Hlavním kritériem výběru je obtížná dostupnost nebo nedostupnost titulu pro běžné uživatele, což je digitalizací napraveno. Jde o tyto případy:

- Jednotka je pouze v RF a v jednom či více konzervačních fondech (NKF, Konzervační

fond Hostivař, Fond 19. století).

- Jednotka je pouze v RF, NKF a ve specializované studovně či oddělení.
- Jednotka je v RF, NKF i UKF, ale má zde status, který znemožňuje její plnohodnotnou výpůjčku nebo digitalizaci (desideratum, poškozená, neúplná, popsaná, na převazbě, nelze vypůjčit, nelze digitalizovat).

Lze vybrat i jednotky, jejichž ekvivalent v UKF má více jak 10 výpůjček, a tedy se u něj předpokládá zájem čtenářů a zároveň opotřebení.

Kompletace vícesvazkových monografií a periodik se provádí na základě vygenerovaných seznamů neúplně digitalizovaných titulů. V rámci digitalizačních aktivit je žádoucí, aby byly vícesvazkové tituly reformátovány jako celek, tímto způsobem se tedy doplňují chybějící části titulů v digitálních knihovnách NK ČR a MZK. V případě, že nelze digitalizovat doplnit z fondů těchto dvou institucí, hledá se náhrada v dalších knihovnách a paměťových institucích a probíhá snaha o zápůjčku za účelem digitalizace. Výhledově by bylo možné využít také smlouvy o replikaci.

Digitalizace dokumentů specifického formátu či typu umožňuje využít kapacitu různých typů skenerů. Jde zejména o velké formáty do velikosti A0, které se v běžné digitalizaci neobjevují tak často. Je přitom vhodné využít méně obvyklé typy dokumentů (mapy, plakáty) a postupně je zařadit jako plnohodnotnou součást digitalizačních plánů. Při výběru těchto dokumentů jsou zohledňovány kapacity Oddělení skenování a reprografie, protože samotná manipulace s těmito svazky je časově náročnější. Rovněž jde o svazky vhodné pro zpracování v automatickém skeneru. Ty jsou vybírány přednostně z Rezervních fondů, a to na základě jejich fyzických dispozic daných specifikacemi automatického skeneru (nutné tvrdé desky, dostatečně volná vazba, bez poškození, bez rozkládacích příloh či lesklých obrázků, více než sto stran).

5.4 Destruktivní digitalizace

Destruktivní digitalizace umožňuje výrazně rychlejší reformátování tištěných dokumentů za cenu nevratného odstranění jejich knižní vazby

a rozebrání na jednotlivé listy. NK ČR pro ni využívá skener Kodak i4250 s automatickým podavačem listů. Jejím prostřednictvím se digitalizují pouze dokumenty získané darem či v rámci vyřazování svazků v jiných institucích, nikdy dokumenty přítomné v živém knihovním fondu.

Vzhledem k praktickým výhodám této metody zde nedochází k zužování výběru na základě druhu, ohroženosti svazků či vysoké četnosti půjčování. V případě vícesvazkových monografií či periodik je však kladen důraz na kompletnost digitalizace.

Digitalizace z darů tvoří více než třetinu roční produkce NK ČR (za rok 2022 to bylo 39 %, za rok 2023 dokonce 43 %), přičemž většinu představují právě dokumenty zpracovávané destruktivní metodou. Zbytek tvoří svazky, u kterých je dodatečně zjištěno, že jsou pro skener s automatickým podavačem listů nevhodné, a jsou tedy zpracovávány na ručních skenerech. I zde probíhá digitalizace rychleji vzhledem k menší potřebě opatrné manipulace, zároveň se neopotřebovávají svazky z fondu, navíc je v těchto případech zohledňována možnost zpřístupnění uživatelům ze vzdáleného přístupu.

Je pravděpodobné, že počet svazků zpracovávaných destruktivní metodou bude v průběhu let klesat, jak se bude snižovat množství starších, dosud nedigitalizovaných dokumentů vydaných ve velkých nákladech, které lze v rámci darů nebo vyřazování získat nejčastěji. Rovněž je potřeba vybírat svazky v dobrém fyzickém stavu, protože skener je citlivý na integritu papíru i na přítomnost prachových částic, které mohou snížit kvalitu výsledného obrazu.

6. Překážky digitalizace novodobých fondů NK ČR

- Svazky určené pro ochrannou digitalizaci jsou často poškozené a vyžadují ambulantní opravy, ty jsou však náročné na čas i kapacity pracovníků, kteří je provádějí.

- Tlak na vyšší digitalizační produkci může zapříčinit zeslábnutí důrazu na ochrannou digitalizaci či výběr méně obvyklých typů dokumentů, a naopak spíše podpořit digitalizaci novějších, snadněji zpracovatelných publikací, které např. nelze zpřístupnit pod licencí DNNT.
- Automatické skenery mají vysoké požadavky na fyzický stav svazku, a to včetně svazků zpracovávaných v rámci destruktivní digitalizace. Vhodné dokumenty se pro ně hledají obtížně a jejich dobrý fyzický stav (typický spíše pro novější publikace) často převáží nad nízkou potřebou jejich záchrany či nad relativním významem jejich obsahu.
- Starší produkce není dostatečně zkatologizována nebo nejsou v knihovním systému ALEPH přidány knihovní jednotky, je nutné záznamy a jednotky dle potřeby doplňovat ve spolupráci s jinými útvary NK ČR.
- Je potřeba důkladně kontrolovat správnost katalogizačních záznamů a knihovních jednotek, a to především u starších periodik.
- Řada digitalizovaných titulů vyžaduje resk-
-eny/doskeny poškozených či neúplných stran z náhrady, jejíž získání může být časově náročné, zejména v případě potřeby doskenu z fondu jiné knihovny.
- Není možné digitalizovat pomocí tzv. fiktivních čárových kódů, tj. není možné přidat do digitalizačního workflow svazky, které nejsou v knihovním systému ALEPH. Proto nelze digitalizovat vypůjčené svazky cizích institucí, které by doplnily chybějící svazky ve fondech NK ČR.
- NK ČR nemá technické vybavení, nastavení dlouhodobého úložiště a standardy pro digitalizaci některých typů dokumentů – především zvukových a video záznamů uložených na různých typech nosičů. V současné době je tyto dokumenty možné digitalizovat prostřednictvím externí služby, na což musejí být vyhrazeny či získány finance. Masová digitalizace těchto typů dokumentů zatím není pro NK ČR prioritou, je však žádoucí procesy jejich digitalizace obecně nastavit (především co se týče evidence v Registru digitalizace, standardů a nastavení dlouhodobého úložiště).
- Možnosti spolupráce na digitalizaci s ostatními českými knihovnami jsou omezeny řadou okolností, především z důvodu technického nastavení dlouhodobého úložiště NK ČR, které neumožňuje replikace z jiných digitálních knihoven, či stále nízkého zapojení knihoven do DNNT a ČDK, které by umožnily zpřístupnění pro uživatele obou institucí (například při spolupráci více knihoven na digitalizaci vícesvazkových titulů, rovněž například dokumentů reformátovaných na základě uživatelských návrhů).

7. Úkoly pro léta 2024–2027

- Hledat cesty k nastavení rovnováhy mezi vysokou digitalizační produkcí a smysluplnou digitalizací svazků, které je nutné reformátovat.
- Větší zaměření na ochrannou digitalizaci v rámci kapacit pracovníků provádějících ambulantní opravy, tyto nezbytné přípravné práce podpořit mj. prostřednictvím žádostí v rámci VISK 4.
- Pokračující digitalizace z fondů Hudebního oddělení, Oddělení rukopisů a starých tisků, Slovanské knihovny a příručních knihoven Odboru služeb; vytvoření jednotného procesu doporučení titulů k digitalizaci ze strany těchto útvarů; rozvíjení spolupráce s Referenčním centrem a dalšími odděleními NK ČR při digitalizaci titulů využitelných pro jiné služby knihovny (např. katalogů, rejstříků).
- Uzavírání licenčních smluv s držiteli autorských práv a pokračování v digitalizaci již zasmulvněných titulů; podpora projektů z akademické sféry i soukromého sektoru prostřednictvím digitalizace v rámci kapacit,

v případě zakázkové digitalizace zdravé nastavení jejího množství v rámci celkového počtu ročně digitalizovaných titulů.

- Rozvíjení spolupráce s Moravskou zemskou knihovnou v Brně a dalšími českými knihovnami především v oblasti digitalizace rozsáhlých periodik, kompletace vícesvazkových titulů a reskenů/doskenů obálek či chybějících stran; hledání nových možností této spolupráce (například kooperace s dalšími knihovnami v oblasti digitalizace titulů na základě čtenářských návrhů, které nelze zdigitalizovat z fondu NK ČR či dané knihovny, rovněž například posuzování nejvhodnějšího zdrojového fondu při digitalizaci některých rozsáhlejších periodik).
- Pokračující zpracovávání uživatelských návrhů v rámci služby *Navrhout k digitalizaci*.
- Kompletace vícesvazkových monografií a periodik, důraz na prevenci neúplné digitalizace pokračujících titulů (především v rámci destruktivní digitalizace).
- Systematické procházení svazků z rezervních fondů pro výběr k digitalizaci.
- Získávání a přebírání darů od fyzických a právnických osob a jejich využití v rámci destruktivní digitalizace; hledání efektivnějších způsobů získávání dosud nezdigitalizovaných titulů vhodných pro destruktivní digitalizaci či automatický skener.
- Vytváření a obohacování tematických digitálních sbírek, především po přechodu na novou verzi digitální knihovny Kramerius (K7).
- V rámci možností technického vybavení začít se systematickou digitalizací bibliofilii přítomných ve fondu (podmíněné nákupem skeneru bez přítlačného skla).
- Postupné zařazování nových či méně obvyklých typů dokumentů (map, plakátů, grafik) do digitalizačních plánů; digitalizace zvukových dokumentů externí službou (mj. za využití VISK 7). Příprava na možnost reformátování

obsahů optických nosičů (CD/ DVD), nejlépe všech druhů dat (dokumenty/obrázky; SW; audio/video atd.).

- Příprava na opětovnou digitalizaci těch titulů, které jsou uloženy ve starší verzi Digitální knihovny Kramerius (K3) a jejichž migrace do nové verze není možná. Rovněž příprava na případnou opětovnou digitalizaci některých titulů, především významných periodik, z dob počátků masové digitalizace, jejichž skeny mají velmi nízkou kvalitu snižující čitelnost textu (i strojovou) a jsou černobílé (i v případě obrázkových barevných časopisů).
- Úprava technického nastavení digitalizační linky a dlouhodobého úložiště tak, aby bylo možné zpracovávat i dokumenty bez čárového kódu jednotky a aby bylo možné přijímat replikace z jiných knihoven.

8. Statistické údaje digitalizace novodobých knihovních fondů v ČR

Hlavním ukazatelem pro stanovení novodobých bohemikálních dokumentů, které je potřeba zdigitalizovat, je již výše zmíněné číslo České národní bibliografie (čČNB). To se přidává novodobým bohemikálním dokumentům vydaným po roce 1801. Celkově je k 14. 5. 2024 přiděleno 1 244 174 čísel ČNB, z toho 994 365 knih (BK), 48 002 pokračujících zdrojů (SE), 83 667 grafik (GP), 59 192 hudebnin (MU), 27 360 zvukových záznamů (AM), 18 126 kartografických dokumentů (MP), 13 294 elektronických zdrojů (EZ), 168 videozáznamů. Celkový roční nárůst je přes 20 000 čísel ČNB.

Pomocným ukazatelem pro všechny dosud zdigitalizované novodobé bohemikální dokumenty

(nejen v NK ČR) je Registr digitalizace. V něm je k 14. 5. 2024 zpracováno 357 255 BK, 70 977 svazků SE (8237 titulů SE), 1212 GP, 4648 MU, 5428 AM a 39 160 MP.

Oproti stavu uvedenému v předchozí strategii pro léta 2021–2023 (k 12. 4. 2021) tedy za celou ČR přibylo:

- 42 599 BK
- 11 640 svazků SE
- 244 GP
- 864 MU
- 2544 AM
- 1662 MP

Práce s výše uvedenými údaji vždy přináší výrazné zkreslení, a to z řady důvodů. Především, číslo ČNB se nepřidává tzv. šedé literatuře a bohemikům vydaným v zahraničí, rovněž jde stále zejména o tištěné dokumenty. Dále zde hrají roli pokračující tituly, kdy se pod jedním číslem ČNB skrývá větší množství ročníků či svazků. Číslo ČNB je přiděleno 48 002 titulům periodik (vychází častěji než jednou za rok), v RD je aktuálně uvedeno 8217 alespoň částečně zdigitalizovaných titulů periodik, ale dle údajů z administrátorského rozhraní to činí celkem 70 696 svazků. Některé knihovny navíc jednotlivé svazky v RD nerozlišují a záznam v administrátorském rozhraní platí za celý titul, nebo naopak přidávají jednotlivé ročníky či svazky jako samostatné tituly. Údaj v sobě rovněž neobsahuje svazky tzv. nepravých periodik, které vycházejí méně než dvakrát ročně (např. výroční zprávy, neperiodické sborníky) a které mají druh dokumentu BK, podobně je to i u vícesvazkových monografií. Zkreslení může být také dáno rozdílnou katalogizační politikou v různých časových obdobích a institucích, kdy může katalogizátor nastavit různé druhy dokumentů – zřejmý příklad představují kartografické dokumenty, z nichž byla řada v digitalizačních linkách zpracována pod druhem dokumentu MP, ale reálně se jedná o BK. V neposlední řadě je třeba brát v úvahu, že knižní produkce je vyšší než rychlost digitalizace.

Podle těchto ukazatelů (počet čísel ČNB mínus počet dokumentů evidovaných v Registru digitalizace) zbývá přibližně zdigitalizovat:

Knihy (BK): 637 110 titulů (64,07 %)

- poměrově zpracováno o 2,72 % více než v dubnu 2021¹² (bylo 632 961 – 66,79 %)

Pokračující zdroje (SE): nelze kvantifikovat

Grafiky (GP): 82 455 titulů (98,55 %)

- to znamená nárůst poměru nezpracovaných dokumentů o 0,19 % od dubna 2021 (bylo 75 990 – 98,74 %)

Hudebniny (MU): 54 544 titulů (92,15 %)

- poměrově zpracováno o 4,74 % více než v dubnu 2021 (bylo 53 637 – 96,89 %)

Zvukové záznamy (AM): 21 932 titulů (80,16 %)

- poměrově zpracováno o 7,91 % více než v dubnu 2021 (bylo 21 300 – 88,07 %)

Kartografické dokumenty (MP): nelze kvantifikovat

9. Přílohy

Příloha č. 1:

Stav digitalizace jednotlivých fondů Národní knihovny České republiky

Příloha č. 2:

Vyhodnocení úkolů Strategie digitalizace novodobých fondů NK ČR pro léta 2021–2023

12 Rozdíl oproti stavu uvedenému v předchozí strategii pro léta 2021–2023.